

Старасценка Т.Я., Мінск

СТЫЛІСТЫЧНА АФАРБАВАНАЯ ЛЕКСІКА ЯК МАРКЁР ДЫЯЛАГІЗАЦЫІ

Мастацкая камунікацыя ўключае ўнутраны дыялог, які адбываецца паміж аўтарам і персанажам. Яго выяўленню садзейнічае лексіка з функцыянальна-стылістычнай і эмацыянальна-экспрэсіўнай афарбоўкай у тэкстах аб'ектыўнага метаду аповеду (ад 3-й асобы).

На думку М.Я. Цікоцкага, у мастацкай прозе XX стагоддзя “паслядоўна развіваюцца дзве прама процілеглыя тэндэнцыі. З аднаго боку, імкненне да непасрэднага выражэння асобы пісьменніка, якое выклікала актыўны зварот не толькі да такіх традыцыйных жанраў, як мемуары, нарысы, дзённікі, падарожныя нататкі, але і пошукі сінтэзу розных жанраў і формаў апавядання, аб'яднаных агульнай назвай – дакументальная або лірычная проза. З другога боку, максімальнае набліжэнне да пазіцыі персанажа, імкненне весці апавяданне ад яго імя. Прычым гэта, другая тэндэнцыя, на наш погляд, найбольш пашыраная і ўсеагульная” [1, с. 83]. Такая тэндэнцыя спрыяе двупланаванасці маўленчай структуры твора, выяўленне ўнутранага дыялогу – важнага паказчыку дыскурсу-аналізу. У грунтоўным даследаванні Т.Ф. Пляханавай “Дыскурсу-аналіз тэкста” сродкі мастацкай камунікацыі характарызуюцца пераважна на ўзроўні знешняга дыялогу (паміж аўтарам і чытачом) [2, с. 162–175]. На важнасць даследавання камунікатыўна-дзеяснага аспекту з пазіцыі катэгорыі адрасаванасці ўказвалі Н.Д. Аруцёнава, Г.В. Сцяпанавы, Г.Г. Малчанавы, В.Л. Каменскі, В.П. Вараб'ёва і інш. Аднак у навуковай літаратуры мастацкі дыскурс разглядаецца пераважна як “дынамічны працэс дыялагічнага ўзаемадзеяння аўтара і чытача” [3, с. 20], таму недастаткова поўна выяўлены лінгвістычны аспект выражэння ўнутранага дыялогу. **Мэта** гэтага артыкула – разглядаць стылістычна афарбаваную лексіку як маркёр унутранай дыялагізацыі мастацкіх тэкстаў.

Пункт гледжання ў аўтарскім апаведзе можа пераходзіць у сферу свядомасці персанажа, што выражае гутарковая лексіка:

Прыйшоў ён (Лявон. – Т.С.) з бульбы дамоў, і тут Лёкса сварку ўчыніла. Раўнаваць уздумала. Ну, падурэлі трохі, наабліваліся вадой, а ўжо загарнула: “Пераманьвае Вольга... Ці мо і сам думаеш завярнуць аглоблі? Дык я табе завярну...”. І Вольгу на вуліцы перастрэла, пасварылася... Бабы ёсць бабы... Каб не тырчэць дома, узяў таптуху і з самым меншым, Іванам, пайшлі на сажалку. Думаў – зловіць што. І злавіў... Пяць шчупакоў і з дзесяць уюноў. Сакалеў як сабака. Вылез з вады сіні, брудны, злы. Абмыўся трохі, пераадзеўся. Цяпу-лапу закурыць, а ў кішэнях пуста. А там і складанчык быў, і піпка, і партсігар... Са злосці рвануў Івана за вуха. Пакінуў пільнаваць адзежу, дык ён напільнаваў. Разавіў рот і бегаў за бацькам, а нехта выцягнуў усё з кішэняў.

Хаця што там нехта... Бронік ці Алесь... Яны ўсё круціліся ля Івана. А той варона... (А. Кудравец. “Раданіца”).

Аповед у тэксце вядзеца ад 3-й асобы, але ў ім адчуваецца пункт гледжання персанажа. Чытач успрымае падзеі вачыма Лявона, для маўлення якога характэрны гутарковыя адзінкі *падурэлі, бабы, тырчэць, разявіў* і інш. У іх значэннях адлюстравана не толькі прадметна-лагічная інфармацыя, але і дадатковая – пэўныя канатацыі, сярод якіх вылучаюцца “ўзаемаадносіны паміж адрасантам і адрасатам паведамлення” [4, с. 454]. Варта дадаць, што такія лексемы з функцыянальна-стылістычнай афарбоўкай выступаюць маркёрамі ўнутрытэкставага дыялогу паміж аўтарскім аповедам і маўленнем героя.

Словы з суфіксамі ацэнкі маюць эмацыянальна-стылістычную канатацыю, у іх “ацэнка прадмета звычайна суправаджаецца выражэннем якіх-небудзь пачуццяў” [5, с. 251]. Такія адзінкі вылучаюцца на стылістычна нейтральным аўтарскім фоне, становяцца маркёрамі-выразнікамі дыялогу паміж аўтарам і персанажам:

*Прыціхла і пакарылася Тарасава душа. Маўкліва стаялі цёмныя людцы. Скрозь адчыненае акно дыхаў цёплы вясновы **серрык**, і **верабейка** ціўкаў на страсе. **Сонейка**, як заўсёды, гуляла на блонках. На падворку круціліся і порскалі ў саломцы **парасяткі**, а ля іх без шлопату хадзілі куры (М. Гарэцкі. “Прысяга”); Прачнуўся і Лявонька, але **мучыць**, нібыта і спіць, і добра ляжаць яму на палу пад цёплаю дзяругаю і **кажушжом**. **Цёпленька**... На печы, ля дзеда, было б яшчэ цяплей. Паміж **комінтам** і дзедам. І трэба ж паглядзець там тую **дошчачку**, што сушыцца на **траме** і што будзе з яе **скрыпка** (М. Гарэцкі. “Меланхолія”); А **маці** ўмег **заяцець** думкаю ў **залатую старонку**, дзе ўсе **дарожкі** абсаджаны **салодкімі яблынькамі** ў два рады, а на тых **яблыньках** пяюць **птушачкі** **залапанёрыя** свае **песенькі** вясёлыя (М. Гарэцкі. “Меланхолія”); Бацька дастае з нейкім **пузыром** разам і **выкладае** на зямлі, **дужа асцярожненька**, **парачку** **слізкіх ягнят**ак. У іх чорная **прыгожася**, як у **паноў** на **каўнярах** **кароценькая** курчавая **шэрсчачка**. І **дужа вялікія**, **буйныя галоўкі** (М. Гарэцкі. “Меланхолія”); **Старанна** **зачыніў** (Лявон. – Т.С.) **дзверы** і **выйшаў** на двор, а тады **цераз фортку** **пайшоў** у сад, на **гумно**. Сад **ціхі**, **сонны**... І **яблынькі** **спяць**, і **лісцікі** на **дульцы** **трызняць** **паціхеньку**, праз сон (М. Гарэцкі. “Меланхолія”); **Калі ён** (Лявон. – Т.С.) **падышоў**, **хлопчык**, **маючы граблі** на **рабоце** **адною рукою**, **другою падцягнуў** **прызвычайным рухам** **штаны** і **глядзеў** на Лявона **пільна з-пад шапкі**. **Жупанок** **быў расшпілены**; **чысты дзіцячы тварык** і **кончык кругленькага носіка** **трошку пачырванелі**. **Дзяўчына** **хацела паказаць**, што не **прыкмячае**, і **рупней падграбала** **камкі**. **Рабенькая хустачка**, **шэры хатні паўсвітачак**, **падвязаная паяском**, **дамацканая старэнькая спаднічка** і **лапці**. Была ў тым свая **самабытная прыгажосць**, ды **хацелася** Лявону **ўбачыць** яе ў той бы **спадніцы**, ды **скроенай складней**... ну, і ў **хустачцы**, ды **завязанай шырынкаю**... і ў **баціначках**... (М. Гарэцкі. “Меланхолія”); **Гэты дзед** – **паэт** у **душы** і **вельмі ўлюбіў** **пару года між летам** і*

восенню, калі надыходзіць пярэкрут у прыродзе на зіму... Любіць дзед ісці аб гэтай пары па **сцежачцы** сярод зялёнай пушчы **канапелек**, якія тхнуць сваім п'яным пахам і патроху задзіраюць **вочкі** (М. Гарэцкі. "Ціхая плынь"); І ўсе хлопчыкі, звязаўшы аброці ў пукі, гналі коней у балота аж да купніку з высокаю маладою асакою... Пайшлі ў ракі, а цёплае наветра абдавала проці **ветрыку**, быццам першым душком у лазні. Краскі – белы рамон, **мякенькая** ліпкая **смолка**, нават жоўты казелец – быццам пасмяглі пад сонцам і толькі зрэдку пакорна калыхаліся пад тым гарачым абдаваннем ды ізноў ніклі ад мляўкае знямогі ў такі гарачы дзень (М. Гарэцкі. "Ціхая плынь"); Сніцца яму (Хомку. – Т.С.) цёплая раніца ўлетку, але не будні, а свята... Такая ж цёплая, чыстая раніца! На падворку, дзе **сонейка** цалуецца з залатою **саломкаю**, порскаюць **парасяткі рабенькія і чарнюсенькія**, бы **жучкі**, і **пярэсценькія ды ржава-рудзенькія** – усе з **гладзенькай шэрстачкаю**, з **мленькімі**, дзяцінымі **чысценькімі лычыкамі**. Жартуюць, клычуць **салажку** (М. Гарэцкі. "Ціхая плынь"); Доўга снаваўся Юрка па палях, пераходзячы з аднаго хмызняку да другога, аж покі не выйшаў на ўзгорак, дзе гасла маладая хвойка. І трэба сказаць праўду: **хорошае тут месцейка!**.. А **сонейка** як **добренька** і прыветна грэе тут! Увесь **узгорачак жаўцеў чысценькім пясочкам**, нагрэтым **сонейкам** (Я. Колас. "Сірата Юрка"); І часта малы Івась, узяўшы з сабою кошык і лустачку хлеба, прыбгаў сюды пасулаць... Сюды падыходзілі **роўненькія** **загоны жыта і збажынкі**, тут жа было многа спеву птушынага, шуму і звону ўсякіх мушак і блішчастых **жуучкоў** (А. Колас. "На чыгунцы"); Толькі праз два месяцы пасля тэлеграмы Лазар Богша завітаў у мястэчка, дзе жыў Доля. Мясцечка сустрэла яго бязлюднымі, прыціхлымі ў асенняй знямозе **вулачкамі**. Над парудзелымі і парадзелымі месцечковымі агародамі чорнай **хмаркай** праносіліся шпакі перад тым, як палянец у вырай (А. Асіпенка. "Святыя грэшнікі").

Прыведзеныя ўрыўкі адносяцца да тэкстаў трэцяга кампазіцыйнага тыпу (па суадносінах **вобраз аўтара – вобраз апавядальніка**). Ужытыя ў іх словы з суфіксамі ацэчкі дазваляюць чытачу ўспрымаць свет вачыма персанажаў і дыялагізуюць іх маўленне з аўтарскім.

Такім чынам, мастацкая камунікацыя абумоўлівае зварот не толькі да знешняга, але і ўнутранага дыялогу, маркёрамі якога ў мастацкіх тэкстах могуць выступаць стылістычна афарбаваныя словы.

Літаратура

1. Цікоцкі, М.Я. Стылістыка тэксту / М.Я. Цікоцкі. – Мінск : Беларус. навука, 2002. – 223 с.
2. Плеханова, Т.Ф. Дискурс-анализ текста : пособие для студентов вузов / Т.Ф. Плеханова. – Минск : ТетраСистемс, 2011. – 368 с.
3. Арутюнова, А.Ю. Диалогичность текста и категория связности : автореф. дис. ... канд. филол. наук: 10.02.19 / А.Ю. Арутюнова ; СГПИ. – Ставрополь, 2007. – 22 с.

4. Стилистический энциклопедический словарь русского языка / под ред. М.Н. Кожин. – М. : Флинта : Наука, 2003. – 696 с.

5. Стилистика и литературное редактирование / под ред. проф. В.И. Максимова. – М. : Гардарики, 2004. – 651 с.

РЕПОЗИТОРИЙ БГПУ